

Andrzej BARAŃSKI¹, Zygmunt Lech WARSZA²¹ GŁÓWNY URZĄD MIAR, ul. Elekoralna 2, 00-139 Warszawa² PRZEMYSŁOWY INSTYTUT AUTOMATYKI I POMIARÓW PIAP, Al. Jerozolimskie 202, 02-486 Warszawa**Miary na ziemiach polskich w dobie porozbiorowej****Dr inż. Andrzej BARAŃSKI**

Ukończył Wydział Elektryczny oraz Mechaniki Precyzyjnej Politechniki Warszawskiej. Emerytowany pracownik naukowo-badawczy w GUM. Redaktor b. czasopisma „Metrologia i Probiernictwo”. Autor 7 książek i około 200 opracowań badawczych, szkiców, esejów, artykułów i recenzji z dziedziny historii nauki, techniki i kultury oraz ponad 20 haseł do Słownika Biograficznego Techników Polskich” i „Polskiego Słownika Biograficznego”. Wyróżniony w konkursie Mazowieckiej Akademii Kultury (2009).

e-mail: a_baranski@o2.pl

Doc. dr inż. Zygmunt Lech WARSZA

Studia 1959, doktorat 1967 i praca 1960-70 na wydz. Elektrycznym Politechniki Warszawskiej oraz w Instytucie Elektrotechniki 1958-63. Docent od 1970. Zorganizował i prowadził: Wydział Transportu Pol. Świętokrzyskiej 1970-76, Ośrodek Aparatury Pomiarowej IMGW 1978-81, Zakład Techniki Pomiarowej Instytutu Chemii Przemysłowej 1983-91. Obecnie: główny specjalista w Przemysłowym Instytucie Automatyki i Pomiarów PIAP Warszawa. Autor około 130 publikacji, 2 monografii, 11 patentów.

e-mail: zlw@op.pl

Streszczenie

Opisano w zarysie historię miar na terenach I Rzeczypospolitej i pod zaborami: pruskim, austriackim i rosyjskim – do 1916 r.. Nim wprowadzono system metryczny, rządy państw zaborczych podejmowały różne próby unifikacji – co najmniej w skali lokalnej. Najwcześniej system metryczny przyjęto w zaborze pruskim, potem w austriackim. W zaborze rosyjskim nie udało się to do końca istnienia Cesarstwa. Po I Wojnie Światowej rozpadły się struktury państw zaborczych i zorganizowano polską administrację miar, ale do dziś nie ma Państwowego Instytutu Miar.

Słowa kluczowe: miary, jednostki miar, system metryczny, administracja miar, jednolitość miar, Główny Urząd Miar.

Measures on Polish territory in post-partition era**Abstract**

Outline the history of measures on the Polish Kingdom territory and then under occupation by Prussia, Austria and Russia - until 1916 is described. Before the metric system was introduced, occupying authorities took various attempts of unification - at least on a local scale. The metric system was firstly adopted in the Prussian partition, then in Austrian one. In the Russian partition it failed to end the existence of the Empire. World War I caused the collapse of structures under the occupation and the Polish administration of measures (GUM) was organized, but the National Institute of Metrology is not created up to now.

Keywords: measures, measure units, SI metric system, measurement administration, consistency of measures, Central Office of Measures GUM.

1. Wstęp

Ożyły nadzieje metrologów na utworzenie państwowego instytutu metrologicznego. Sfery rządowe zapowiadają zamiar utworzenia Centrum Miar i Technologii. Autorzy postanowili przedstawić w zarysie najdawniejsze dzieje miar na ziemiach polskich, które wpłynęły na rozwój i stan metrologii w Polsce.

Pierwsze miary stworzone przez cywilizację wywodzą się od wymiarów ciała ludzkiego i cech antropologicznych. Tak, więc np.: stopa, łokieć, skok, rzut kamieniem służyły do określania długości. Garścią mierzono objętość, duże odległości – za pomocą czasu (pół dnia drogi, dzień...). Z upływem wieków powstało wiele różnorodnych miar i wiele ich wymiarów, opartych o subiektywne oceny. Nawet w obrębie jednego obszaru etnicznego istniały osobne miary dla różnych grup społecznych! Już oni ludzie wiedzieli o niepraktyczności takiego mierzenia, albowiem było to zarzewiem konfliktów. W zorganizowanych krajach podejmowano, więc próby ujednoczenia miar, wywodząc je początkowo od wymiarów antropometrycznych samego władcy. Np. w Anglii w 1101 r., król Henryk I nakazał zmierzyć odległość od czubka własnego nosa do końca palców wyciągniętej ręki i nazwać „yardem”. Tym sposobem miary zaczęły być łączone coraz częściej z księciem, królem, ogólnie z suwerenem – i były jednym z jego atrybutów. Posiadanie własnych, niezależnych miar, a dziś – Służby Miar, utożsamia się z niezawisłością kraju.

2. Przed rozbiarami

Współczesnemu Polakowi jest nawet trudno objąć wyobraźnią obszar Rzeczypospolitej przedrozbiorowej „od morza do morza”: od wielkich przestrzeni Kresów Wschodnich, po ludne rejony Wielkopolski, Prus Wschodnich, Śląska, czy Małopolski. Dzisiejsze granice są zupełnie inne i traktując o miarach w dobie porozbiorowej należy rozumieć, że odnosi się to do tego terytorium, który Polska odzyskała po I wojnie światowej.

Zacznijmy rozważania od *Ustawy na miary y na wagi z 1565 r.*, która we wszystkich województwach wprowadzała jednolitą miarę długości – „łokieć krakowski”, zwany „koronnym” i określała wzorce miar rynkowych. W latach 1569, 1588 i 1633 kolejne ustawy sejmowe konsekwentnie porządkowały miary lokalne. Nadzór nad nimi powierzono wojewodom i starostom, a miejscem przechowywania wzorców w każdym mieście był ratusz. Ostatnim ważnym aktem przedrozbiorowym była Konstytucja Sejmu konwokacyjnego z 1764 r., która dla Korony ustanawiała tzw. miarę generalną, zwaną też miarą ratuszową warszawską, a więc: „łokieć” – dla długości, tzw. „wagi” – dla masy i „miary” – dla objętości. Osobne miary w 1766 r. zostały ustalone dla Litwy [1]. Wzorce wykonane według miary generalnej, konstytucja nakazywała znakować cechę Komisji Skarbu Koronnego i rozsyłać do siedzib magistratów. Władze miejscowe, już na własny koszt, miały wykonywać wzorce-kopie i znakować cechę wojewody [2].

Koniec XVIII w. przyniósł Polsce niestety kres państwowości. Nie pomogły desperackie próby ratowania kraju podejmowane przez obóz *Familii*, ani Konstytucja 3 Maja, ani bezskuteczne poszukiwania poparcia w Europie. Kraj staczał się w przepaść. Trzy rozbiory dokonane w latach: 1772, 1793 i 1795, przyniosły podział terytorium między Prusy, Austrię i Rosję. Krótko tylko istniało Warszawskie utworzone przez Napoleona – namiastka suwerenności. Kolejny podział sankcjonował Kongres Wiedeński, często określany mianem czwartego rozbioru. Każdy z zaborców, jako atrybut nowej władzy przyniósł własne miary, ale w praktyce długo jeszcze były zakorzenione te z czasów Rzeczypospolitej. Z oporami, więc wprowadzano nowy ład, jaki obowiązywał w państwach zaborczych. Powodowało to niemały zamęt, albowiem obok już istniejących, dochodziły nowe miary, których wymiar znacznie różnił się między sobą. W każdym z zaborów nie było jednolitości miar, a jednostki wzajemnie przenikały kordony, stając się źródłem konfliktów we wszelkich kontaktach społecznych. Problem unifikacji stawał się coraz silniejszym nakazem czasu i w tym kierunku szły starania władz.

3. Zabór pruski

W zaborze pruskim przystąpiono do unifikacji miar już za czasów drugiego rozbioru. Zadanie to powierzono tzw. kamerom, które miały przeprowadzić rozpoznanie na swym terenie i ustalić stosunek miar lokalnych do miar berlińskich. Treści raportów były z sobą sprzeczne. Kamera Poznańska np. stwierdzała, że niemal

w każdym mieście są w użyciu miary odbiegające od zasad przyjętych w Konstytucji Sejmu konwokacyjnego. A i co do ujednoczenia na całym obszarze, nie wszystkie kamery były zgodne. Jedne postulowały wprowadzenie miar berlińskich, inne wrocławskich a jeszcze inne śląskich. Były i takie, które obawiając się zamętu uważały całe przedsięwzięcie za niecelowe. Chwilowo jednak wola unifikacji triumfowała i zarządzono wprowadzenie miar berlińskich, sporządzenie wzorców i rozesłanie do wskazanych miast. Koncepcja ta żyła niedługo, już bowiem w 1796 r. dopuszczono rozwiązanie kompromisowe. Edykt Fryderyka Wilhelma II, w całych Prusach Południowych wprowadzał równoległe miary warszawskie: „korzec”, „garncę”, „stągwie” i „kwarty” – oprócz miar wrocławskich: „łokcia” i „gwichtów”. W dostawach wojskowych obowiązywały miary berlińskie. Edykt nakładał obowiązek sprawdzania i „stemplowania miar i gwichtów” przez urzędy stemplowe, które miały funkcjonować przy magistratach. Problem polegał na tym, że prawo to obowiązywało jedynie w Prusach Południowych, podczas gdy w Prusach Zachodnich wprowadzono miary berlińskie, zaś na Śląsku miary wrocławskie [3]. W wyniku postanowień Kongresu Wiedeńskiego ziemie polskie wcielone do Prus weszły w skład czterech prowincji: Prusy Wschodnie, Prusy Zachodnie, Wielkie Księstwo Poznańskie i Śląsk. Status quo w prawodawstwie o miarach istniał do czasu wydania nowej ustawy w 1816 r. Ustanawiała ona za obowiązujące miary berlińskie, a także powoływała główną Komisję Cechowniczą w każdej prowincji i regencji – dla Wielkiego Księstwa Poznańskiego z siedzibą w Poznaniu. Urzędy gminne i miejskie miały nakaz umieszczenia w miejscach publicznych wzorców – kopii: „stopy” i „łokcia”. Miały też obowiązek sprawdzać narzędzia miernicze dostarczane przez użytkowników. Obowiązujące prawo nie od razu uporządkowało sytuację. Nadal były w użyciu dawne miary koronne, a po 1818 r. także tzw. miary nowopolskie. Jak trudna była sytuacja, świadczy wydany w 1846 r. w Poznaniu nadzwyczajny nakaz policyjny zabraniający stosowania miar o polskim rodowodzie [4].

Przełomową stała się dopiero ustawa o miarach z 17 sierpnia 1868 r., która wprowadzała system metryczny na całym obszarze państwa. Wzorcem podstawowym odtąd stawał się „metr” – własność rządu pruskiego, którego materialną realizacją był pręt platynowy. Ustawa powoływała Normalną Komisję Wymierczą z siedzibą w Berlinie, której zadaniem było opracowanie przepisów o materiałach, z jakich mają być wykonywane narzędzia miernicze, i o granicach błędów dopuszczalnych [5]. W ustawie zawarto też zasady organizacji urzędów wymierczych, upoważnionych do opatrywania stemplem narzędzi mierniczych. Państwowa administracja miar, na terenach Prus została powołana ustawą z 30 maja 1908 r. Kraj został podzielony na 23 inspektoria legalizacyjne. Inspektorat nr 4 w Poznaniu nadzorował dwie regencje: poznańską i bydgoską, w których utworzono łącznie osiem urzędów [6]. Części obszarów Katowickiego i Częstochowskiego, przynależne niegdyś do Korony, podlegały Inspektoratowi nr 5 we Wrocławiu.

4. Zabór austriacki

Austriacy, przejmując władzę administracyjną nad byłymi terenami należącymi do Polski uznali za obowiązujące miary lwowskie – zwane też galicyjskimi – ustanowione dekretem w 1772 r. Nadzór nad miarami powierzono urzędowi municypalnemu, zarządzeniem cesarskim z 1787 r. Stan ten dodatkowo sankcjonował dekret z 1801 r. zobowiązując 79 magistratów miast i wymienione dominia (najmniejsze jednostki administracyjne) do prowadzenia czynności kontrolnych. W 1846 r., po utworzeniu Rzeczypospolitej Krakowskiej, do użycia zostały dopuszczone także miary krakowskie. Oprócz wspomnianych miar galicyjskich i krakowskich, były w obiegu miary warszawskie, wiedeńskie, wrocławskie oraz berlińskie. Wszystkie terenowe działania nadzorcze okazały się mało skuteczne, co potwierdzają raporty urzędowe. Tylko prefekt departamentu lubelskiego uspokajał, że miary na jego terenie „nie różnią się bynajmniej od miar i wag dawnego

Królestwa Polskiego”, inni stwierdzali dużo gorszy stan. Miary galicyjskie znacznie różniły się od określanych tym samym mianem miar warszawskich. Braku ich ujednoczenia do czasu pierwszego rozbioru w 1772 r., upatrywano w opieszałości władz ówczesnej Rzeczypospolitej. I tak oto np.: 100 „funtów galicyjskich” równało się 104 „funtom warszawskim”; taka sama relacja zachodziła w przypadku „łokci” [7]. Miary wiedeńskie były znów większe od galicyjskich i krakowskich. W latach 1853–1858 podjęto próbę ujednoczenia jednostek, wprowadzając w całym cesarstwie miary wiedeńskie. W Galicji, Lodomerii, Krakowie i na Bukowinie weszły one trzy lata wcześniej na podstawie osobnego zarządzenia [8]. Dopiero ustawa o miarach i wagach z 23 lipca 1871 r., wprowadzała w całej monarchii system metryczny. Osobne zarządzenie określało organizację systemu kontrolno-nadzorczego, likwidując dotychczasowy miejski i gminny zarząd miarami. Cały kraj podzielono na dziesięć inspektoratów cechowniczych i utworzono państwowe urzędy im podporządkowane. Dla obszaru Galicji i Lodomerii powstał we Lwowie IX Inspektorat, któremu podporządkowano urzędy cechownicze w Krakowie, Przemyślu, Rzeszowie, Nowym Sączu, Żywcu, Tarnopolu, Stryju, Kołomyi i Okocimiu. Urzędy w Bielsku i Cieszynie, obejmujące część Górnego Śląska, znalazły się w VIII Inspektoracie w Brnie.

Zlecony urzędowi cechowniczym, policji i żandarmerii obowiązek egzekwowania prawa o miarach nie działał w sposób należyty. Masowo łamany był nakaz sprawdzania odważników, wag, naczyni do konsumpcji napojów oraz beczek do ich transportu. O tym, że sprawa musiała być poważna świadczy wydane w 1894 r. rozporządzenie ministerialne, które przypominało o tym obowiązku kupcom i szynkarzom. Innym palącym problemem było używanie wag, odważników i różnych miar długości niedopuszczonych do stosowania [9]. Naciski społeczne na potrzebę rzetelności narzędzi mierniczych były coraz mocniejsze. Świadczy o tym m.in. wystąpienie w 1892 r. Krajowej Rady Zdrowia do inspektoratów cechowniczych o nadanie urzędowi cechowniczym uprawnień sprawdzania termometrów lekarskich [10].

Zachowały się szczątkowe informacje z tych lat, co do obsad kadrowych donoszące, że od 1893 r. inspektorem cechowniczym we Lwowie był inż. Emil Pohlmann, a pierwszym mistrzem cechowniczym w Krakowie był Budzynowski o nieznanym imieniu, zaś od 1910 r. Alojzy Łagowski [11].

5. Zabór rosyjski

Na terenach pod zaborem rosyjskim długo nie wprowadzono żadnej reformy miar. Na całym obszarze administracyjnym krzyżowały się dawne miary koronne, litewskie, rosyjskie, wrocławskie i berlińskie. Dodatkowym czynnikiem destabilizującym była armia rosyjska, która żądała dostaw w nieznanym bliżej miarach rosyjskich. Ale prawdziwa komplikacja nastąpiła po utworzeniu Księstwa Warszawskiego. Zamęt potęgowała stacjonująca w nim armia francuska, która od 1799 r. w rozliczeniach stosowała system metryczny. Sytuacja tak dalece zaniepokoiła władze administracyjne, że w 1807 r. polecono Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu podjąć prace unifikacyjne, wskazując system metryczny za podstawę. Tymczasem Kongres Wiedeński przyniósł nowy podział Europy i utworzenie Królestwa Polskiego. Reforma miar jednak była tak zawansowana, że gen. Józef Zajączek, namiestnik Królestwa Polskiego już 13 czerwca 1818 r. wydał postanowienie o wprowadzeniu nowych miar, zwanych nowopolskimi, odniesionych do francuskich jednostek systemu metrycznego. Aleksander Chodkiewicz opracował tablice przeliczeniowe określające relacje miar koronnych i litewskich do francuskich. Obowiązek cechowania pozostał bez zmiany i jego realizacja, tak jak dotąd, spoczywała na urzędach miejskich i gminnych [12].

W Rosji pierwszą próbę ujednoczenia miar, opartych o wzorce angielskie, wprowadzała ustawa cara Mikołaja I w 1835 r. Jednak dopiero specjalny ukaz z 1842 r. ustanawiał w całym cesarstwie jednostki rosyjskie. Wzorce przechowywano w ratuszach i udostępniano bezpłatnie.

Fot. 1. Główna Izba Miar i Wag w Petersburgu (obecnie część Instytutu VNIIM im. Mendelejewa)
Photo 1. Main Measures and Weight Room in Petersburg (now part of Mendeleev Institute VNIIM)

W Królestwie Polskim, na podstawie tendencyjnej tezy o wspólnym władcy i wspólnym terytorium kraju, a w istocie jako akcie poddaństwa, w 1849 r. zniesiono miary nowopolskie i zastąpione rosyjskimi. Zapewne jednak nie obyło się bez problemów, skoro w 1856 r. Rada Administracyjna Królestwa wprowadziła polskorosyjskie jednostki miar objętości i masy. Ukaz carski z 1842 r. stwarzał podstawy funkcjonowania całego systemu jednostek rosyjskich. Powoływał instytucję rządową – Strażnicę Miar i Wag z siedzibą w Twierdzy Pietropawłowskiej, utrzymującą wzorce dla całego imperium. Określał zasady cechowania i wyrobu narzędzi mierniczych oraz funkcjonowania państwowych izb legalizacyjnych. Rzeczywistość była daleka od zamierzeń. Zaledwie trzyosobowa obsada Strażnicy, nieliczne izby legalizacyjne, odwoływanie się do pomocy rad miejskich i brak wykwalifikowanego personelu sprawiły, że system był całkowicie niewydolny. Nie pomagały kary nakładane przez policję na winnych naruszenia przepisów [13].

Kamieniem milowym w doskonaleniu miar w Rosji było utworzenie w 1893 r. Głównej Izby Miar i Wag (fot. 1) i mianowanie jej kierownikiem Dymitra Mendelejewa. Istotnym krokiem ku unifikacji stała się dopiero ustawa z dnia 2 sierpnia 1899 r. o miarach i wagach. Dała ona Głównej Izbie umocowanie prawne w systemie podległych jej izb legalizacyjnych oraz ustalała cykliczność sprawdzania i stemplowania narzędzi mierniczych.

Fot. 2. Cecha 5 Izby Miar i Wag (warszawskiej)
Photo 2. Mark 5 of Measures and Weight Room (Warsaw)

Jednym z dwudziestu oddziałów na terenie imperium była warszawska 5 Izba Miar i Wag. Powstała 1 września 1900 r., dla potrzeb Warszawy i sześciu guberni: warszawskiej, lubelskiej, kaliskiej, piotrkowskiej, kieleckiej i radomskiej. Została utworzona do sprawdzania oraz cechowania miar i wag nowo wytwarzanych, a także stosowanych w handlu i przemyśle, wyskalowanych zarówno w jednostkach rosyjskich, jak i w metrycznych. Izba ta miała też uprawnienia nadzorcze, typowe dla organów administracji Rządowej. Jej kierownikami byli Rosjanie: prof. Uniwersytetu Warszawskiego Mikołaj Zinin, a potem kandydat nauk matematycznych Arkadiusz Josifow. Początkowo personel liczył trzy osoby: już wspomniany Josifow, Włodimir Parchomow i Polak Aleksander Jedyński. W 1903 r. pierwsze kroki jako metrolog stawiał Stanisław Muszkat, później wieloletni wicedyrektor Głównego Urzędu Miar (fot. 3).

Fot. 3. Stanisław Muszkat – wicedyrektor Głównego Urzędu Miar (1947)
Photo 3. Stanisław Muszkat - vice director of Central Office of Measures (GUM) 1947

Dla obsługi jednej z największych w imperium fabryki wag Wilhelma Hessa w Lublinie utworzono w tym mieście filię Izby. Zbyt mały liczebnie personel Izby nie mógł podjąć licznych obowiązków. Postanowiono więc, że nadzór nad miarami na kolejach: warszawsko-wiedeńskiej i nadwiślańskiej zostanie powierzony ich dyrekcjom. Uruchomiono też agendę w wagonie kolejowym, prekursorski pomysł późniejszych objazdowych urzędów miar (fot. 4).

Fot. 4. Wagon – ruchoma Izba Miar i Wag
Photo 4. Rail car – mobile Measures and Weight Room

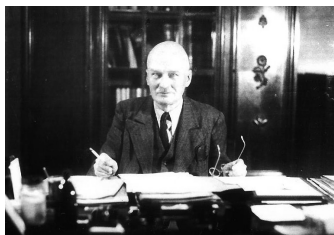
6. Powiew wolności – czyli próba bilansu

Polska pod zaborami wchodziła w wiek XX z kilkoma systemami miar i z trzema kodyfikującymi ustawami: pruską, austriacką i rosyjską. Dwie pierwsze były oparte o system metryczny, rosyjska – nie miała ścisłych cech jednolitości. Bazowała na miarach rosyjskich i metrycznych, tolerowała też miary polskorosyjskie i nowopolskie. Pod zaborami pruskim i austriackim systemy miar były do siebie podobne. Tam w dokumentacji i korespondencji urzędowej obowiązywał język niemiecki, w Królestwie Polskim – język rosyjski.

System metryczny wprowadzono najwcześniej w zaborze pruskim, tj. 17 stycznia 1868 r., a trzy lata później, 23 lipca 1871 r. – w zaborze austriackim. W zaborze rosyjskim, najbliższa tej unifikacji była ustawa z dnia 2 sierpnia 1899 r. Odnosiła ona miary rosyjskie do jednostek metrycznych. W stosunku do jurysdykcji Józefa Zajączka z 13 czerwca 1818 r. ukaz ten był opóźniony o 81 lat.

Dzieje miar na terenach porozbiorowych przez wszystkie lata niewoli pozostawały w ścisłym związku z historią Prus, Austrii i Rosji. Okres przekształceń i pracy organicznej trwał do wybuchu I wojny światowej. Wszystko zaczęło się chwiać wraz z postępującą destrukcją państw zaborczych. Na gruzach upadających imperiów urzędy miar samorzutnie zaczęły nabierać polskiego

charakteru. W chaosie dawał jednak o sobie znać brak ośrodka zarządzającego i koordynującego. Ale też nie mogło być inaczej, bowiem wykuwała się dopiero polska państwowość, a wszystkie granice stały jeszcze w ogniu. Tymczasem, na początku 1916 r. pojawił się w Warszawie nikomu nieznany Zdzisław Rauszer, były współpracownik Mendelejewa (fot. 5).

Fot. 5. Dr Zdzisław Rauszer – dyrektor Głównego Urzędu Miar (1948)
Photo 5. Rauszer Zdzisław PhD – main director of Central Office of Measures (1948)

W przecuciu zbliżającej się niepodległości, w tajemnej misji przybył do Warszawy, z objętego wrzeniem Petersburga. Dzięki poparciu Andrzeja Wierzbickiego, wówczas członka Tymczasowej Rady Stanu i członka Komitetu Obywatelskiego, otrzymał zadanie przygotowania dekretu o miarach i opracowania zasad funkcjonowania przyszłej administracji miar. Do pracy zabrał się z zapalem, ale też zadania, które mu powierzono nie budował w próżni. Był dobrze zorientowany w funkcjonowaniu ustaw o miarach w trzech zaborach, a struktury dotychczasowych urzędów cechowniczych i izb pomiarowych stanowiły swoistą kuźnię kadr dla przyszłej polskiej administracji miar. Oddając się wytężonej pracy, już 23 kwietnia 1916 r. uruchomił w Warszawie Urząd Miar (fot. 6).

Fot. 6. Budynek Urzędu Miar m. Warszawy Piękna 66a (widok obecny)
Photo 6. Warsaw Office of Measures building, 66a Piękna Street (actual view)

Współpracownikami Rauszera w początkowym okresie byli: inż. Bolesław Janczewski, inż. Tadeusz Smoleński i Stanisław Zarzycki. Rauszer od samego początku miał dalekosiężne wizje. Z myślą o wolnej Polsce kreślił plany państwowej administracji miar na terenie całego Królestwa Polskiego. Swoje credo wyraził na Nadzwyczajnym Zjeździe Techników Polskich w 1917 r., w referacie pt. „Zadania prawodawstwa miar i ich związek z potrzebami techniki”. Na zakończenie Zjazdu podjął uchwałę następującej treści: *Nadzwyczajny Zjazd Techników Polskich uważa za pożądane ujednoczenie miar w Polsce z zastosowaniem miary metrycznej (...) oraz stworzenie państwowej instytucji do badania miar i przyrządów mierniczych dla potrzeb nauki, techniki i handlu.* Ten wyraz poparcia stanowił poważny impuls do dalszego działania.

W 1917 r. Rauszer, z inspiracji Jana Zaglencznego – ministra w Tymczasowej Radzie Stanu, przygotował projekt polskiej ustawy o miarach (fot. 7). Jego podstawą była wspomniana już rosyjska ustawa z 1899 r., wzbogacona o elementy ustawy austriackiej z 1907 r. i niemieckiej z 1908 r., a także o przemysłenia własne. Projekt w sposób jednoznaczny wprowadzał system metryczny, pozostawiając, jako dopuszczone do stosowania niektóre popularne jednostki spoza tego systemu. Sankcjonował wprowadzony wcześniej dla Królestwa Polskiego czas środkowoeuropejski i kalendarz gregoriański oraz powoływał Królewski Instytut Me-

trologiczny – instytucję o charakterze naukowym. Projekt był ówczesnie bardzo postępowy w stosunku do podobnych ustaw w innych krajach. Jednak po ogłoszeniu go drukiem wynikł konflikt pomiędzy dr Rauszerem, a prof. Stanisławem Kalinowskim – kierownikiem Instytutu Fizyki Technicznej. Dotychczasową działalność tej placówki w zakresie narzędzi mierniczych miały przejąć Państwowy Instytut Metrologiczny. W długich dyskusjach nad projektem uczestniczyli jego zwolennicy i przeciwnicy. Ostatecznie szalę przeważył prof. Józef Wierusz-Kowalski, który poparł sprzeciw Kalinowskiego. W ten sposób zakres uprawnień Instytutu Metrologicznego został zdeprecjonowany przez usankcjonowanie równoległego funkcjonowania Instytutu Fizyki Technicznej. Projekt Rauszera z poprawkami stał się podstawą opracowania pierwszego polskiego *Dekretu o miarach* z dnia 1 kwietnia 1919 r. [14]. Zasadnicza poprawka, wprowadzona przez Wierusz-Kowalskiego, położyła się cieniem na działalności utworzonego już w wolnej Polsce Głównego Urzędu Miar, uniemożliwiając powołanie Państwowego Instytutu Metrologicznego (NMI). Rauszer odczuł to jako osobistą porażkę. Brak takiego Instytutu zaważył też istotnie na dalszym rozwoju metrologii i służby miar w Polsce.

Urząd Miar st. m. Warszawy

PROJEKT USTAWY O MIARACH

PRZYGOTOWAŁ
ZDZISŁAW RAUSZER
Inżynier Techniczny
Główny Urząd Miar st. m. Warszawy

WARSZAWA
DZIAŁ GŁÓWNY W SPOSOBIE GŁOSZENIA I WOLNY
1918

Fot. 7. Projekt Ustawy o Miarach 1916 r.
Photo 7. Draft: Law of Measures (1916)

Koncepcja powołania Państwowego Instytutu Metrologii po II wojnie wracała kilka razy i zawsze kończyła się fiaskiem. Najbliższą realizacji była w końcu lat 80. XX w. Temat odżył ponownie i wreszcie ostatnio pojawiła się rządowa zapowiedź utworzenia Centrum Miar i Technologii, jako polskiego NMI [15].

7. Literatura

- [1] Kula W.: „Miary i Ludzie”, Warszawa 2004, s. 203–206, 218.
- [2] Maczubski T.: Początki administracji miar w Polsce, „Normalizacja” 1984, nr 11/12, s. 43.
- [3] op. cit. Kula, s. 242.
- [4] Grossman J.: Historia administracji miar okręgu poznańskiego, Poznań 1959, s. 1–3 (mps nr 2314 – w zbiorach GUM).
- [5] Regulamin na miary i wagi dla Związku Północno-Niemieckiego z 17 sierpnia 1868 r. – Dodatek do Zbioru Praw Związku Północno-Niemieckiego 1868, nr 28, s. 1–7.
- [6] op. cit. Maczubski, s. 44.
- [7] op. cit. Kula, s. 244.
- [8] op. cit. Maczubski, s. 45.
- [9] „Kurier Drohobycki” 1889, nr 8 s. 2; nr 9 s. 1; „Gazeta Lwowska” (GL) 1894, nr 84, s. 1.
- [10] GL 1892, nr 103, s. 2.
- [11] GL 1893, nr 83 s.1; Janiszek A.: „Problemy Jakości” 1970 n. 2/3 s.52
- [12] op. cit. Kula, s. 250–254; op. cit. Maczubski, s. 46.
- [13] Barański A.: Rosyjski system jednolitości miar w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w. „Metrologia i Probiernictwo” 2000, nr 3.
- [14] Barański A.: „Główny Urząd Miar na Elektoralnej”, Warszawa 2008, s. 42–44.
- [15] Pawlak W. Innowacyjność i konkurencja. Rzeczpospolita dodatek z dn. 21.11.2012, <http://www.geoland.pl/dodatki/jakosc/xxxiv/mg.html>

otrzymano / received: 18.09.2012

przyjęto do druku / accepted: 01.11.2012

artykuł recenzowany / revised paper